

2. előadás

Dornach, 1922. július 25.

Az első fogalmak, nézetek, amiket a közgazdaság területén kifejlesztünk, kicsit bonyolultak, de ennek objektív oka van. Képzeljük el, hogy a gazdaság még olymódon is, ha világgazdaságként fogjuk fel, állandóan mozgásban van és mondhatni, hogy az emberi vérhez hasonlít az, ahogy a javak áruként minden lehetséges irányból az egész gazdaság testén keresztüláramlanak. Aztán emellett még itt vannak azok a fontosabb dolgok, amiket a gazdasági folyamaton belül meg kell értenünk, azt, ami a vétel és eladás során játszódik le. Ennek érvényesnek kell lennie a mai gazdasági életre. Ami mindig jelen van azonban, – a különböző impulzusokat, amelyek a gazdasági testen belül léteznek, még meg fogjuk beszélni –, az az, hogy a gazdaság az emberekhez csak akkor ér el, amikor vásárolnak, vagy eladnak. Végére is, ami a vevő és az eladó között lejátszódik, erre irányul és ebben kulminálódik valamennyi naív ember gazdaságról való ösztönös gondolkodása, s ide jutunk alapvetően mindenhol.

Nézzük meg, hogy mi jut akkor érvényre, amikor a vétel és eladás gazdasági körforgását vizsgáljuk. Az ember arra a következtetésre juthat, hogy bármely árunak vagy javaknak az ára. Végso soron az árkérdés az, amelyről a legfontosabb gazdasági viták folynak, és az árban csúcsosodnak ki mindazok az impulzusok és erők, melyek a gazdaságban működnek. Ezért fogjuk tehát bizonyos vonatkozásban elsőként az ár problémáját szemlélni, de ez az ár-problematika nem túl egyszerű dolog. Gondoljanak csak a legegyszerűbb esetre: bizonyos helyen, „A” helyen létezik egy fajta áru, amelynek ezen a helyen egy adott ára van, de ott ezt nem veszik meg, ezért tovább kell szállítani. Törekednünk kell arra, hogy az árban mindaz megjelenjen, ami szükséges volt ahhoz, hogy átszállítsák és eljuttassák az árut a „B” helyre. Az ár tehát a forgalomban megváltozott. Ez a legegyszerűbb, a legszimplább eset, de természetesen léteznek sokkal bonyolultabbak is.

Tételezzük fel, hogy egy ház egy nagyobb városban egy adott időben ennyibe és ennyibe kerül. Tizenöt évvel később ugyanazon ház ára talán hat- vagy nyolcszor annyi. Ha az áremelkedés problémájáról beszélünk, akkor ebben az esetben nem kell arra gondolnunk, hogy ennek a fő oka a pénz elértéktelenedésében rejlik. Ezt egyáltalán nem kell feltételeznünk. Az áremelkedés oka abban is megnyilvánulhat, hogy időközben sokkal több ház épült körös-körül és a környezetben más épületek is találhatóak, amelyek az adott ház értékét különleges módon megemelik. Ettől függetlenül még körülbelül tíz-tizenöt másféle körülménytől is függhet, hogy egy adott háznak az ára emelkedik. Tulajdonképpen sohasem vagyunk abban a helyzetben, hogy egyes adott esetekre valami általánosat mondhassunk, például azt mondhassuk, hogy a házaknál, vagy a vasárknál, vagy a gabonánál megvan a lehetőség, hogy valamely helyen, adott feltétel alapján az árat egyértelműen és biztosan meg tudjuk határozni. Közvetlen módon nemigen van lehetőségünk arra, hogy annál többet mondjunk, mint hogy: meg kell figyelni azt, hogy a helytől és időtől függően miként mozog az ár, és azt is, hogy bizonyos egyedi feltételek alakulását miként tudjuk követni, melyek egy konkrét helyen éppen oly módon alakítják az árat, ahogy az éppen alakul. Egy általános definíciót azonban, hogy az ár mi mindenből tevődik össze, nem lehet megadni, ez tulajdonképpen lehetetlenség. Ezért kell újra és újra meglepődnünk, ha valamely ma használatos közgazdasági műben, ahol árról van szó, ezt úgy teszik meg, mintha az árat pontosan lehetne definiálni. Az árat azonban nem lehet definiálni, mert az ár minden esetben konkrét, és éppen minden egyes definíció által

adunk olyasvalamit hozzá a gazdasági dolgokhoz, amelyekhez azoknak tulajdonképpen semmi közük nincs.

Egyszer a következő esetet éltem át: Egy helyen a telkek ára igazán olcsó volt. Egy társaság középpontjában egy meglehetősen híres ember állt. Ez a társaság sok olcsó telket vásárolt meg és arra érzett indíttatást, hogy a híres embert rávegyék, hogy ezen a környéken házat építsen. Ezután vásárlásra ajánlották ki a többi telket, de jelentősen magasabb áron tették ezt, mint ahogy vették azokat, csupán azért, mert előtte arra bíztatták ezt a híres embert, hogy ott egy házat építsen.

Ezek olyan dolgok, amelyek megmutatják Önöknek, hogy milyen sok bizonytalan feltétel van, amitől egy dolog ára egy gazdasági folyamatban függ. Természetesen mondhatják most azt is: Igen, jó, de ezeket a dolgokat irányítani kell. Földreformerek és hasonló emberek nekifeszülnének, ha valaki valamely módon a dolgok egyfajta igazságos árát akarná megállapítani bármiféle szabályozással. Ez lehetséges, azonban gazdaságilag végiggondolva, az ár ezáltal nem fog megváltozni. Mondhatjuk például azt, ha valami ilyesmi történik, és drágábban adják el a telkeket, akkor egy magasabb telekadó formájában el lehetne venni az emberektől ezt a pénzt. Akkor minden, ami plusz árbevételt jelent, az az állam számára folyik be. A valóságban azonban itt nem ragadtunk meg semmit, a dolog mindezek ellenére drágább lett. Be tudnak vezetni különböző ellenintézkedéseket és szabályokat, de ezek csak elfedik az eseményeket. Az ár ez esetben is ugyanaz, mint ami a szabályozás nélkül lenne. Itt tulajdonképpen csak egy átcsoportosítást tettünk és gazdaságilag végiggondolva nem igaz az, hogy a telkek tíz év múlva nem lettek drágábbak csupán azért, mert különböző szabályozásokkal elpalástoltuk a dolgot. Itt arról van szó, hogy a közgazdaságtannak mindkét lábával a valóság talaján kell állnia, és csak akkor beszélhetünk gazdasági viszonyokról, amikor valami éppen akkor és ott jelenik meg, ahol az ember erről beszél. Az, hogy a dolgok másképp is lehetnek, az csak annak a számára fog megnyilvánulni, aki az emberiség előrehaladását akarja, de a dolgokat ennek ellenére közvetlenül a pillanatnyi valóságnak megfelelően kell szemlélnünk. Ennek kapcsán beláthatják, hogy milyen lehetetlenség is tulajdonképpen valami olyasmiből kiindulni, hogy a gazdaságnak a legfontosabb fogalma az ár, és hogy ezt egy erősen körülhatárolt fogalomként akarjuk majd felfogni. A közgazdaságtanban így nem jutunk sehová. Ezért új utakon kell járnunk. A gazdasági folyamatot magát kell megvizsgálnunk.

Az ár problematikája a legeslegfontosabb, és ezt a problémát tovább kell még vinnünk, de akkor is át kell gondoljuk a gazdasági folyamatokat és meg kell kísérelnünk bizonyos vonatkozásokban megragadni azt a bizonyos pontot, amikor és ahol egy dolognak az ára a gazdasági alapokból kiindulva éppen ott és akkor megjelenik.

Ha a ma bevett nemzetgazdasági tanokat követjük, akkor az ott megszokott módon három tényező leírását találják, amelyek egymásra hatásán keresztül az egész gazdasági folyamat végbemegy. A természetet, az emberi munkát és a tőkét. Bizonyosan mondhatjuk: hogy ha a gazdasági folyamatot követjük, akkor ennek során találhatunk olyan dolgot, ami a természetből származik, olyasmit, amit az emberi munka által értünk el és olyat is, amit a tőke szervezett és irányított. Ha azonban csak egymás mellett szemléljük a természetet, a munkát és a tőkét, akkor nem tudjuk megragadni az élő gazdasági folyamatot. Éppen az ilyen szemléletmód alapján juthatunk el a legtöbb egyoldalúsághoz. Ez megmutatkozik a közgazdaságtan történetében is. Míg vannak, akik úgy vélik, hogy valamely érték a természettől származik és semmiféle különleges érték nem adódik a természeti tárgy

anyagához, ami emberi munkából származna, addig mások szerint a javak gazdasági értékét tulajdonképpen úgy lehet kifejezni, hogy az ember azt vizsgálja, hogy mennyi munka kristályosodik ki bennük. Vagy ismét, ha egy bizonyos pillanatban a tőkét és a munkát állítjuk egymás mellé, az egyik oldalon azt találjuk, hogy az egyes emberek szerint tulajdonképpen a tőke az, ami egyes egyedül lehetővé teszi a munkát és a munkabért is a tőkéből kell kifizetni. Másrészt azt mondják: Nem, minden dolog munka, ami értéket állít elő, ami tőkét jelenít meg, az pedig semmi más, mint a munka eredményéből elvont többletérték.

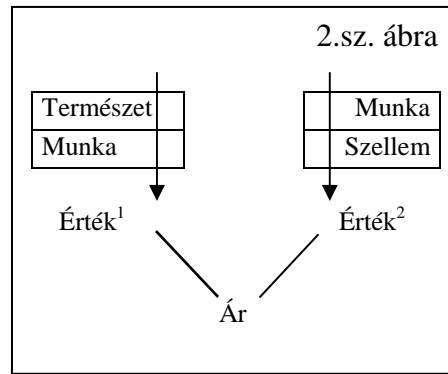
A helyzet azonban úgy áll, hogy ha a dolgokat egyik szempontból szemléljük, akkor az egyiknek van igaza, ha a másik szempontból, akkor pedig a másiknak. A valóságtól eltérően egyesek mint egyfajta könyvelést is tekinthetik: ha az adatokat ide helyezzük, akkor ez jön ki belőle, ha más csoportosítást alkalmazunk, akkor megint más eredményt fogunk kapni és így tovább. Lehet egészen jól erős látszat okok alapján többletértékről beszélni, amely tulajdonképpen abból származik, hogy a munkabérből vonják le, és a kapitalista kisajátítja. Ugyanilyen jó okkal beszélhetünk azonban arról is, hogy a gazdasági összefüggésében tekintve tulajdonképpen minden a kapitalistáknak tulajdonítható, az is, amit munkabéreként felhasználnak, és amiből a munkásaikat kifizetik. Mindkettő mellett nagyon jó és nagyon rossz érvek lehetnek, e szemléletmódokkal azonban egyáltalán nem tudunk a gazdasági valósághoz közelebb jutni. Ezek a szemléletmódok nagyon jók arra, hogy alapjai legyenek különböző agitációknak, de ezek egyáltalán nem olyanok, amelyek a közgazdaságtanban számba veendő és a gazdasági folyamatokban megjelenő dolgok feltárására alapjában véve alkalmatlanok. Ha joggal akarunk beszélni a gazdasági szervezet továbbfejlődéséről, akkor először is más alapokról kell kiindulni. Természetesen egy bizonyos fokig valamennyi elmélet vagy levezetés jogos, és amikor Adam Smith pl. a munkát, – amit a dolgok előállításához felhasználunk – tekinti a tulajdonképpeni értékképződés ősfaktorának, akkor ennek alátámasztására is különösen jó okokat tudunk megjeleníteni. Ilyen ember, mint Adam Smith nem gondolt ki lehetetlenségeket, de az nem helyes, ami gondolatainak az alapját képezi: úgy vélte, ami mozdulatlanul egy helyben áll, megragadható és aztán definiálható, miközben a gazdasági folyamatokban minden állandó mozgásban van. A természeti jelenségekről viszonylag egyszerű fogalmakat alkotni, még a legbonyolultabbakról is, szemben azzal a szemlélettel, amire ahhoz van szükség, hogy a közgazdaságtant leírjuk. A gazdaságban lejátszódó jelenségek végtelenül bonyolultabbak, labilisabbak, változékonyabbak, mint azok, amelyek a természetben léteznek, mert sokkal inkább fluktuálódnak, sokkal kevésbé ragadhatók és határozhatók meg bármilyen fogalommal.

Egy teljesen újfajta módszert kell bevezetni, és ez a módszer az Önök számára csak a legelső órákban lesz nehéz, de látják majd, hogy megjelenik valami, ami egy valós közgazdaságtan alapja lehet és elmondhatjuk, hogy ebbe a gazdasági folyamatba, amit szemlélünk, belefolyik a természet és az emberi munka, – és ha az ember a gazdaságot tisztán külső megjelenésében szemléli –, akkor először is a tőke. Első látásra!

Ha most közvetlen a középsőt vesszük szemügyre, vagyis az emberi munkát, akkor próbáljunk meg a magunk számára egy nézőpontot úgy kialakítani, hogy belemélyedünk a folyamatba, – amire már tegnap utaltam –, és lemerülnünk az állati világba és nemzetgazdaság helyett verébgazdaságot, fecskegazdaságot kell vizsgálnunk. Igen, számukra a természet a gazdaság alapja. A verébnak is bizonyos fajta munkát kell végeznie, legalábbis oda kell ugrálnia, ahol a magocskáit megtalálja, és néha elég sokat kell ugrálnia egy nap alatt, amíg megtalálja. A fecskének, amely fészket épít, ugyancsak

munkát kell végeznie és ennek kapcsán rendkívül sok a tennivalója. Ennek ellenére gazdasági értelemben ezt nem nevezhetjük munkának. A gazdasági szemlélettel nem juthatunk tovább, ha ezt a tevékenységet is munkának hívjuk. Nézzük csak meg pontosabban a dolgot, és akkor azt kell mondanunk: A veréb, vagy a fecske tulajdonképpen pontosan úgy van megalkotva, hogy azokat a dolgokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megtalálják a maguk táplálékát végre tudják hajtani, és direkt módon erre teremtődtek. Nem lesznek egészségesek, ha nem tudnak ily módon mozogni, és ez az ő szervezetük folytatódása, ami hozzájuk tartozik. Ugyanúgy, mint ahogy lábaik vannak, és szárnyaik is vannak. Ha gazdasági fogalmakat akarunk kialakítani, akkor itt eltekinthetünk mindattól, ami ebben az esetben tulajdonképpen látszat-munkaként fogható fel. Tehát attól, ahol közvetlenül a természetet vesszük alapul és az egyedi lény pusztán önmaga és közvetlen hozzátartozóinak az igényeit elégíti ki és ennek érdekében megfelelő látszatomunkát végez. Ettől a látszat-munkától tulajdonképpen minden olyan esetben eltekinthetünk, ha gazdasági értelemben kívánjuk meghatározni az értéket. És ezért mindenekelőtt a gazdasági értékről kell véleményt alkotnunk. Ha körülnézünk az állati gazdaságokban, akkor elmondhatjuk: ott úgy van, hogy az értékképző kizárólagosan a természet maga. Tehát az állatgazdaság szempontjából az értékképző pusztán maga a természet. Abban a pillanatban, amikor az emberekhez jutunk, tehát felemelkedünk a nemzetgazdaság szintjére, akkor a természeti oldalt kiindulópontként szemlélve, megtartjuk a természeti értékeket, de akkor, amikor az ember már nem saját magáról és a közvetlen hozzátartozóiról gondoskodik csupán, hanem az emberek egymásról gondoskodnak, akkor rögtön a szemünk elé kerül az, ami a tulajdonképpeni emberi munka. Abban a pillanatban, amikor már az emberek annak érdekében cselekszenek, hogy ne csupán a maguk számára használják fel a természeti értékeket, hanem más emberekkel valamilyen kapcsolatba kerülnek, és az előállított termékeket más javakkal cserélik ki, akkor mindaz, amit ennek érdekében tesznek, a természettel szemben munkaként jelenik meg. Itt gazdasági szempontból az érték egyik oldalára világítottunk rá. Ez az oldal azáltal keletkezett, hogy a természeti javakhoz emberi munkát használtunk fel és a gazdasági körforgásban a munka által a természeti javakat átváltoztattuk a magunk számára. Itt jelentkezik először valós gazdasági érték. Mindaddig, amíg a nyersanyag a lelőhelyén van és érintetlen, még semmilyen más értéke nincs, mint amilyen értékkel az állat számára rendelkezik. De abban a pillanatban, amikor az első lépést megtesszük, és ezt a természeti jószágot bekapcsoljuk a gazdasági körforgás folyamatába, a megváltozott természeti termék által elkezdődik egy gazdasági értékképződés. Ez esetben a gazdasági értéket úgy jellemezhetjük, hogy kimondjuk a következőket: a gazdasági érték egyik oldala a természeti jószág, amit átváltoztattunk emberi munkával. Az, hogy ez az emberi munka abból áll, hogy ásunk, hogy kapálunk, hogy ezt a terméket egyik helyről a másikra visszük, annak az ügy szempontjából nincs jelentősége. Ha az érték meghatározását általánosságban akarjuk elvégezni, akkor azt kell mondanunk: értékképző az az emberi munka, amely egy természeti jószágot oly módon alakít át, hogy az behelyezhető legyen a gazdasági körforgás folyamatába.

Ha ezt átgondolják, akkor rögtön megjelenik Önök számára a gazdasági körforgásban lévő áru értékének egészen fluktuáló jellege. Mivel a munka valami állandóan jelenlévő dolog, amit a gazdasági javak előállításához használunk, egyáltalában nem határozhatjuk meg azt, hogy mi is az érték, csak azt, hogy egy adott helyen, egy adott időben az érték az emberi munkában jelenik meg, amennyiben az egy természeti terméket átalakít. Az érték itt jelenik meg. Egyáltalán nem tudjuk és nem is akarjuk az értéket közvetlenül definiálni, hanem csak utalni akarunk arra a helyre, ahol az érték megjelenik.



Szeretném ezt Önöknek sematikusán is bemutatni, méghozzá azáltal, hogy azt mondom, hogy bizonyos mértékben a természet (lásd 2. ábra) a háttérben található, és ebbe a természetbe kerül bele az emberi munka, az emberi munka és a természet egymásra hatásából megjelenik valami, ami láthatóvá válik, és amit az egyik oldalról szemlélve értéknek nevezhetünk. Egyáltalán nem hamis az a kép, ha például azt állítjuk, hogy ha Önök egy fekete felületet szemlélnek és ezt a fekete felületet valami világosan keresztül nézik, akkor ezt kéknek látják. Attól függően azonban, hogy a világos rész vastagabb vagy vékonyabb, különböző kéket látnak, és minél inkább eltolják az egyik rész felé, annál inkább mélyül ez a kék, tehát fluktuál. Ugyanígy a gazdaságban az érték sem más, mint a természet megjelenése az emberi munkán keresztül, amely mindenhol változik.

Az itt elhangzottakkal közvetlenül nem sokat nyertünk, csak néhány absztrakt utalást tettünk, de ezek az elkövetkezendő napokban irányadók lesznek a számunkra annak érdekében, hogy a konkrét dolgokat feltárhassuk. Önök valószínűleg ahhoz vannak szokva, hogy minden tudományágnál a legegyszerűbbel kezdik. Nézzük csak, a munka önmagában véve a gazdasági összefüggésben nem rendelkezik semmiféle meghatározottsággal. Az, hogy egy ember fát vág vagy biciklizik bizonyos szempontból lényegtelen, – vannak olyanok, akik kerekre mint egy lépcsőn lépnek felfelé, aztán meg lefelé haladnak, annak érdekében, hogy fogyjanak –, hiszen így is ugyanazt a munkamennyiséget képes elvégezni, mint favágáskor. A munkát úgy szemlélni, mint ahogy ezt Marx teszi, amikor azt mondja, hogy a munka ekvivalens mennyiségként azzal mérhető, hogy milyen mértékben használódott el az ember szervezete a munka folyamán, már magában egy kolosszális képtelenség, mert tulajdonképpen ugyanaz használdik el akkor is, ha az ember a kereket hajtja és ezzel ide-oda mászkál, mint amikor fát vág. Közgazdasági értelemben nem az a lényeges, hogy mi történik az emberrel. Láttuk, hogy a közgazdasági dolgokat az határolja be, ami nem közgazdasági. Tisztán gazdasági szempontból semmiféle jogcímünk sincs arra, hogy azt mondjuk, hogy a munka az emberi erőket elhasználja, legkevesbé akkor, ha a munka fogalmát közgazdasági értelemben akarjuk megállapítani. Ennek közvetett értelemben van jelentősége, abban a vonatkozásban, hogy az ember szükségleteiről ismételtlen gondoskodni kell. Ahogyan Marx ezt elgondolta, az kolosszális képtelenség.

Mire van szükség tehát ahhoz, hogy a munkát a gazdasági folyamatban megragadhassuk? Ehhez az szükséges, hogy közvetlenül eltekintsünk az embertől magától és arra irányítsuk tekintetünket, hogy hogyan helyeződik bele a munka a gazdasági folyamatba. Egy szobában biciklizni abszolút nem illik bele, ez teljesen az emberhez kötődik, a favágás azonban beleillik a gazdasági folyamatba. Csupán csak attól függ, hogy a munka miként illeszkedik a gazdasági folyamatba és itt mindenféle hasonló emberi tevékenység is szóba jöhet, mivel az emberi munka mindenhol megváltoztatja a természetet. Az egyik oldalról megközelítve: gazdasági értéket akkor állítunk elő, amikor a természetet az emberi munka

átalakítja. Ha például a saját testi egészségünk szempontjából azt találjuk jónak, hogy a természetben dolgozzunk, és eközben néha egy kicsit körbetáncoljunk vagy euritmia-t gyakoroljunk, akkor ezt egy más nézőpontból kell megítélnünk; de mindazt, amit eközben teszünk, az nem nevezhető gazdasági szempontból munkának és értékképző folyamatnak sem. Más oldalról nézve ez lehet értékképzés, de először tisztább fogalmat kell alkotnunk arról, hogy mi is a gazdasági érték.

Van azonban egy másik lehetőség is arra, hogy gazdasági érték keletkezzék. Ha például, a munkát mint olyat tekintjük és először csak mint valami adott dolgot vesszük alapul, akkor, mint ahogy ezt éppen most látták, a munka először is gazdaságilag tekintve valami teljesen semleges és irreleváns dolog. Azonban gazdasági szempontból értékképzővé válik, ha a munkát a szellem segítségével, az emberek intelligenciájával irányítjuk, de itt némileg másképp kell beszélnem erről, mint ahogy azt az imént tettem. Még a legszélsőségesebb esetben is elképzelhetik, hogy ami egyébként egyáltalán nem munka, az az ember szellemi tevékenysége által munkává alakulhat át. Ha valakinek az jut az eszébe, hogy egy ilyen korábban említett biciklit beállít a szobájába, és arra használja, hogy fogyjon, ebben az esetben semmiféle közgazdasági érték nincs jelen. Ha azonban egy kötelet tesznek erre a kerékpárra és egy gépet hajtanak meg vele, akkor a szellem segítségével azt, ami eddig egyáltalán nem volt munka, hasznosították. Mellékjelenség ebben az esetben, hogy az illető soványabb lesz, ami itt tulajdonképpen mérvadó, az a szellem által kifejtett munka, hogy az intelligencián keresztül, a gondolkodáson keresztül, – talán még a spekulációkon keresztül is – egy bizonyos irányba hat a szellem annak érdekében, hogy a munkákat bizonyos kölcsönhatásba hozza, stb. Elmondhatjuk: itt a gazdasági érték keletkezésének egy másik oldaláról van szó. Ott, ahol a munka áll a háttérben és az előtérben a szellem irányítja azt, a szellemen keresztül tűnik elő számunkra a munka és ez gazdasági értelemben ismételt értékteremt.

Látni fogják, hogy mindkét oldal szinte mindenhol jelen van. Amikor itt az ábrát megrajzoltam (lásd 2. ábra balra), akkor ezen a gazdasági érték tűnik fel, amikor a munkán keresztül a természetet szemléltük; és akkor itt – amint azt legutóbb tárgyaltuk –, nekem úgy kell rajzolnom, hogy a háttérben a munka helyezkedik el és az előtérben közvetlenül megtalálható az, ami szellemi, és ami a munkát bizonyos vonatkozásban módosította (lásd 2. ábra jobbra).

A gazdasági folyamatnak alapvetően ez a két pólusa létezik. Semmilyen más módját nem fogják megtalálni annak, hogy gazdasági értelemben érték keletkezzék. Vagy a természetet alakítja át a munka, vagy a munkát alakítja át a szellem, amely itt külsődlegesen sok vonatkozásban tőkeformációkban éli ki magát és a szellem a gazdaság vonatkozásában a különböző tőke konfigurációkban keresendő. Külsődleges kifejeződésében legalábbis így van jelen. Ez fog adódni a számunkra, ha a tőkét mint olyat tekintjük, és csak később vizsgáljuk mint pénzeszközt.

Láthatják, nem lehet beszélni arról, hogy a gazdasági érték egy definícióval megadható lenne. Gondolják azonban csak ismételt végig, hogy mitől is függ mindez, hány okos és buta embertől, hogy valahol a szellem által átalakul a munka. Állandóan mozgásban lévő feltételek léteznek. Erre érvényes az, amit a szemléletnek megfelelően mindig mondhatunk, hogy az értékképződés pillanatát a gazdasági folyamatban e két poláris ellentét alapján kell keresnünk.

Ha ez így van, akkor feltételezhetjük, hogy amennyiben a gazdasági folyamatban benne állunk, és ez a gazdasági folyamat – mondjuk – valahol egy vételben és eladásban tükröződik, akkor ebben a vételben és eladásban főként értékcseré történik, azaz értékek cseréje. Önök nem találhatnak itt semmi mást, csakis értékek cseréjét. Tulajdonképpen hamis, ha a javak cseréjéről beszélünk. Gazdasági folyamatokban vizsgálva a javak értékek, függetlenül attól, hogy ezek az átalakított természetből, vagy az átalakított munkából származnak. Amit cserélünk, azok értékek. Tehát erről van szó. Azt kell, hogy mondjuk, ha valahol az eladás és a vétel folyamata lejátszódik, akkor értékek cseréje történik. És az, ami ebből a gazdasági folyamatban kialakul, amint az egyik és a másik érték bizonyos vonatkozásban egymásnak ütköznek, hogy kicseréljék őket, akkor ez az ár. Az árat sehol sem látják másutt megjelenni, mint ott, ahol érték értékkel ütközik a gazdasági folyamaton belül. Ezért nem is gondolkodhatunk az árról akkor, ha pusztán különböző javak cseréjéről beszélünk. Ha Önök például egy almát mondjuk 5 pfennigért vesznek meg, akkor azt mondhatjuk, hogy egy terméket egy másikkal kicseréltek, tehát az almát 5 pfennig ellenében. Ilyen módon azonban soha nem fognak eljutni a helyes közgazdasági szemléletmódhoz. Azért nem, mert az almát valahol leszedték, ezután elszállították és még sok minden történt körülötte. Ez a munka az, amely módosította az almát. Maguknak nem az almával van dolguk, hanem egy emberi munka által átalakított, természetből eredő termékkel, amely egy értéket testesít meg. A közgazdaságtanban mindig az értékből kell kiindulni. Ugyanez az eset az 5 pfennigessel is, itt is egy értékkel van dolgunk, nem pedig egy áruval. Mivel ez az 5 pfennig tulajdonképpen egy jele annak, ami abban az emberben jelen van, aki meg akarja venni az almát, és az egy másik fajta érték, amit ezért ő el akar cserélni.

Szándékom tehát az, hogy Önök arra a belátásra jussanak a mai nap folyamán, hogy a gazdaságban helytelen, ha javakról beszélünk, ezzel ellentétben elsődlegesen értékekről kell beszélnünk, és hamis az is, ha az árat másképpen akarjuk megragadni, mintsem az értékek játékaiként. Érték értékkel szemben – ez adja az árat. Ha már az érték is olyasvalami, ami állandóan változik és nem definiálható, akkor ha az értéket értékre cseréljük és kiemelten az, ami ezek cseréje során keletkezik, tehát ami árként jelenik meg, olyasvalami, mint ami hatványozottan változékony. Mindebből levonható az a következtetés, hogy olyasmit, mint az ár és az érték, teljesen hiábavaló úgy akarni megragadni, mint valami fix dolgokat annak érdekében, hogy a gazdaságban szilárd talajra helyezkedjünk, és pláne, hogy egy gazdasági folyamatba bele akarjunk avatkozni. Ami itt számításba jön, annak teljesen másvalaminek kell lennie. Ennek a „másnak” a háttérben kell léteznie és ott is van. Ezt egy egészen egyszerű vizsgálódás is megmutatja a számunkra.

Képzeljék el: a természet az emberi munka által jelenik meg számunkra, mondjuk vasat találnak egy helyen, és rendkívül nehéz körülmények között tudják kinyerni. Akkor ez a munka mint érték megjelenik az emberek által előállított természeti tárgyban. Ha egy másik helyen találnak vasat és sokkal könnyebb feltételek között tudják kibányászni, akkor ennek valószínűleg teljesen más értéke lesz. Látható tehát, hogy az értékkel itt a dolgot nem lehet megragadni, hanem az érték mögé kell néznünk. Vissza kell térni ahhoz, hogy mi képezi az értéket. És fokozatosan talán el lehet jutni bizonyos adott feltételekhez, amelyeket közvetlenül tudnak befolyásolni, mivel abban a pillanatban, amikor az értéket a gazdasági körforgásba bevitték, akkor már a gazdasági szervezet vonatkozásában engedniük kell, hogy ingadozzon. Ugyanolyan kevésbé határozható ez meg, mint például az, ha Önök a vértestecskék finomabb összetételét szemlélik, amely más a fejben, más a szívben és más a májban. És ha a vért csupán azért akarják meghatározni, hogy megfelelő

definíciót találjanak, akkor ezt nem tehetik meg, csakis abban az esetben, ha rá akarnak jönni arra, hogy melyek azok a legfontosabb élelmiszerek ebben vagy abban az esetben, amit fogyasztani kell. Ezért nem lehet arról sem szó soha, hogy árról és értékről beszéljünk össze-vissza, hanem csak arról, hogy megtaláljuk az első tényezőjét annak, amelynek alapján, ha helyes a meghatározás, miképp tud egy megfelelő ár kialakulni, amely aztán önmagától válik olyaná, amilyen.

Teljességgel lehetetlen, hogy a közgazdasági vizsgálódásunkban az ár és az érték definíciójának területén megálljunk, minden esetben vissza kell térnünk ahhoz, amely ezeknek a kiindulópontja, tehát bizonyos vonatkozásokban oda, ahol a gazdasági folyamat egyik oldalról megkapja a maga táplálékát, és oda, ahol a másik oldalról szabályozzák azt. Tehát egyik oldalról a természethez, a másik oldalról viszont a szellemhez.

Valamennyi újkori közgazdasági szemléletnek azok voltak a nehézségei, hogy mindig azt akarták rögzíteni, ami mozgásban van. Ezért annak a számára, aki a dolgot átlátja, alapján véve nem adódik semmiféle helytelen definíció, hanem csak helyes. Ténylegesen nagyon mellé kell fognia annak, aki azt mondja, hogy a munka annak felel meg, amit ismételten bele kell fektetni az emberi szervezetbe az elhasznált anyag helyett, tehát a munka egyenértékű valami elhasznált anyaggal. Tényleg nagyon-nagyon mellé kell fognia, és nem látja meg a legáltalánosabb dolgokat sem. Itt azonban arról van szó, hogy igazán okos emberek abszolút tévedésbe esnek akkor, amikor a saját közgazdasági elméletüket kialakítják, mégpedig azért, hogy a dolgokat, amelyek folyamatokat képviselnek, nyugalomban akarják szemlélni. Ezt a természeti tárgyak vonatkozásában megtehetjük és meg is kell gyakran tennünk, de itt elégséges az, hogy egészen más módon szemléljük a nyugalomban lévőket. Amikor a mozgást vizsgáljuk, akkor a természet szemlélete során el kell jutnunk oda, hogy ezt kis nyugalmi állapotok összességéeként tegyük meg, amelyek folyamatosan előbbre ugranak. Ha ezeket a kis szakaszokat integráljuk, akkor úgy szemlélhetjük a mozgást, mint apró nyugalmi állapotokból összetett valamit.

Ilyen megismerési minták alapján nem lehetséges a gazdasági folyamatok vizsgálata. Azt kell mondanunk: oly módon kell a közgazdaságtant felfognunk, ahogy egyik oldalon az érték megjelenik, amikor a munka a természetet átalakítja és a természetet a munkán keresztül szemléljük. Másrészt azonban az érték úgy jelenik meg, hogy a munkát a szellemen keresztül vizsgáljuk. Az érték mindkét keletkezése polárisan teljes mértékben különbözik egymástól, ugyanúgy, mint ahogy a spektrumban is az egyik pólus, a világos pólus, a sárga pólus különbözik a kéktől és az ibolya színűtől. Ezt a képet talán megjegyezhetik, hogy ugyanúgy, ahogy a színskála egyik felén a meleg színek jelennek meg, ugyanily módon jelenik meg a természeti érték az egyik oldalon, és ez leginkább a járadék képződésnél mutatkozik meg, ha a munkán keresztül átalakított természetet érzékeljük. Másik oldalról úgy jelenik meg az érték, hogy tőke-formát ölt magára; ez akkor van így, amikor a munkát a szellem által előidézett változásában pillantjuk meg. Amikor az egyik pólusból származó érték a másik pólusból származó értékkel összeütközik, általában akkor keletkezik ár, vagy akkor, amikor az egyik pólusból képződő értékek egymással kölcsönhatásba lépnek. Az árképződésnél minden esetben figyelembe kell venni, hogy akkor történik, amikor érték lép értékkel kölcsönhatásba. Ez annyit jelent, hogy mindenképpen el kell vonatkoztatnunk minden olyan dologtól, ami egyébként még jelen van. El kell vonatkoztatnunk az anyagtól magától is, és amikor mindentől elvonatkoztatunk, akkor azt kell közvetlenül figyelembe vennünk, hogy

miként alakulnak ki az értékek az egyik és miként a másik oldalon. Így fogunk csak az ár problematikájának területén előrébb lépni.